

خەباتى ئاشتىخوزانە

پەنجا خالى بىنەرەتى ئاشتىخوزانە

ئاشكرا دەكا و ئەمەش بۇ خۇي داخوانى بۇ گۆرپىن و گۆرپانكارى لە ناوبەر لايەنگرانى بىزوتنەوہ زۆرتى دەكات.

پرسىيارگەلى سەرەكى:

يەك چۆن سەرکەوت كردهيى دەكرىت؟
دوو شۆپە ناسراوہكانى سەرکوت كامەن؟

سى فەرەنگى ئەمىنيەت چىيە؟

چوان چۆن پەيوەندىمان بپاريزىن؟

باپەتانى سەرەكى برىتىن لە:

يەك دژدامووى واتاي ئەمن بوونى نىيە.
دوو شۆپەكان.

– سەرکوتكردىن چالاكان و خەلك.

– دروستكردىن كەشى ترس و توقان.

سى شۆپەكانى ساغ بوونەوہى فەرەنگى ئەمىنيەت.

خالى چل و پىنج

ترس چىيە؟

ترس ئەو ھەستەيە ھەر مرؤفئەك لە ژياندا تەجرەبەي كىرودە. لەپراستىدا يەكئ لە ھۆ سەرەككەيەكانى ملەكجى خەلك بەرامبەر فەرمان و ياساكانى سىستەم، ترس لە سزايە. لەوانەيە لىزەدا سزا واتاي جۆراوچۆرى ھەبئ. لە لىدان بەدەستى لىكۆلەر تا دەكردىن لەسەر ئىش و كار. شتىك كە زۆر كەس لىتى تىناكات ئەوہەيە، ترس كاردانەوہەيەكى سىروشتىە لە بەرامبەر ھەرپەشەدا دروست دەبئ.

ترس دۇخىكى خۇماكە و لە ھەموو گيانلەبەراندە ھەيە، بۆيە لە گرېدانى ئەو بۇ ئاكارەكان خۇتان بپاريزن.

لەپووى فيزيۆلۆژىكەوہ ترس دەبئ بەھۇى زياتر بوونى چالاكى شانە دەمارىيەكان (نرۆنەكان) لە بەشىك لە دەزگاي دەمارىدا. بۆيە رەگەكان لە ئاست پىست و رىخۆلەدا دىنەوہ يەك و خويىنى زۆرتىر بۇ دل دەنئىتت. ئەمەش دەبئ بەھۇى زۆرتىر بوونى لىدانى دل، ھەناسەدان خىراتر دەبئ و ھورموونى ئادىرنالىن كە رىژەي گلۇكۆزى خويىن زۆر دەكات و ھەك سوتەمەنى بۇ ماسولەكان وايە، زياتر دەبىت.

ئەمە وادەكات مرؤف بۇ ماوہەيەكى كورت ھىزى سەروى مرؤفى ئاسابى بەدەست بىنىئ. ھۆكەى سادەيە: سىروشت پىكھاتەى ئىمەى بەجۆرىك دروستكرودە تا بتوانىن لەھەمبەر مەترسىيەكاندا لەم دوو رىگەيە يەكيان ھەلئىزىن: شەرىكەين يا ھەلئىن!

"كەسانىك كەوا لايەنگرى ئازادىن، بەلام لە بشىوہى و ھەوراز و نشىوہەكان دەترسن. لە جووتيارىك دەچن دەيانەوئ بئ ئەوہى زەوى بكىلن، بەرھەم بدروونەوہ." فرىدريك داگلاس...

يەك. ھەك خالىكى سەرەكى و جىي سەرنج، ھەولئىدەن ھىزە ئەمىنيەكان دزە نەكەنە ناوبىزوتنەوہكە.

خالى چل و چوار
چۆن بتوانن پەيوەندىيەكانمان بپاريزن؟

ھەر بىزوتنەوہەيەكى ئاشتىخوزانە لە كاتى سەرکەوتندا، پووبەپووى كردارى دوژمنانە و ئەمىنيەتى دەبىتەوہ. ئۆہ دەبئ كەئالى پەيوەندى دلئيا و ئەمن بۇ بىزوتنەوہ دروست بكن. ئەركى ئەمەش تەنيا زانىارى بەخشىن بۇ ئەندامان و چالاكان لەسەر ھىزەكانى دژبەر و توانايى ئەوان بۇ دزە كردنە ناو بىزوتنەوہ نىيە، بەلكو لە ھەمان كاتدا دروستكردىن يەكگرتوويى لە رىزەكانى بىزوتنەوہ دايە. باشترىن رىگە ئەوہە چالاكان ئاگەدار بن چى دەلئىن و چى ئالىن و گرنگتر لەوہش چۆن دەلئىن. بۇ ئەوہى بتانەوئ ھىزەكانى دژبەر لە گەپشتن بەزانىارىيە سەرەككەيەكان ناكام بكن، پئويستە لە شوئنانى ئاھەمن لەسەر بەرنامەكانى بىزوتنەوہ و ناو ھىنان و بەروار و ژمارە و... تاد نەويىن و خۇتان بپاريزن. تەننات گفوتگۆى تەلەفونى و بەكارھىنانى ئىنتىرنىتىش دەگرىتەوہ. ھەلبەت تىكرپاى كەئالەكانى ئىنتىرنىتى ناھەمن نىن، بەلام ئىمەيلەكان نا ئەمنن.

نەوونە: چۆن دەتانەوئ لەگەل كارگرپى بەشى ئەندامگرپى قەسەبكن و بلئىن ھاوپىيەكتان ھەيە و پئى خۆشە پەيوەست بىيئتە بىزوتنەوہ و لە كۆبوونەى داھاتووى رىخراو لەسەر رىكستىنى مانگرىتى مانگى داھاتو و بەشدار بىت.

مى نەوونە: ئەگەر پئىت خۆش بئ دەم ژمىر سئ لە بازاردا يەكتر دەبىنن. دەمەوئ لەسەر ھاوپىيەك قەست دەگەل بكم ناوى عەلى ئەحمەدىيە. عەلى بەنيازە پەيوەست بىيئتە بىزوتنەوہ و لە كۆبوونەى داھاتووى رىخراو لەسەر رىكستىنى مانگرىتى مانگى داھاتو و بەشدار بىت.

مى نەوونە: ئەگەر دەكرئ لە ھەمان شوئىن و كاتى ھەمىشەيى يەكتر بىيىنن. من ھاوپىيەكەم ھەيە و زۆر پئى خۆشە لە پەيوەندى بە بەرنامەى مانگى داھاتو و يارمەتىمان بدات.

ئامازە: گزنگ ئەوہە چى دەلئىن، بەلكو چۆن وتنىەتى.

بۇ پىشگىرى لە دزەى ھىزە ئەمىنيەكان لە رىزەكانى بىزوتنەوہدا، پئويستە فەرەنگى ئەمىنيەت دامەزراوہى بركى و پەرە پئىدريت. ئەمە لە لايەكەوہ تىچووى چالاككەيەكان بۇ چالاكان كەم دەكاتەوہ و لە لايەكى دىكەشەوہ، روخسارى دزىوى سىستەم و ناكارامەيى دەزگاي سەرکوتكەرى

ستراتى ھىزەكانى بەرامبەردا گرنگى تايبەتى ھەيە.

تەجرەبە ئاشكراى دەكات كە ھىزە ئەمىنيەكان كە زۆرتى بەشپوہى نافەرمى ئىش دەكەن، بۇ بەدەست ھىنانى زانىارى لەسەر بىزوتنەوہ و ترساندىن چالاكان، حازىن دەست بدەنە ھەر كىرەوہيەك. ئەمەش شتىكى سەيروسەمەرە نىيە، چوونكو ئەركى ھىزە ئەمىنيەكان پاراستنى ئەمىنيەتى رىژمە، نەك پاراستنى ئەمىنيەتى خەلك!

خالى چل و سئ

فەرەنگى ئەمىنيەت چىيە؟

فەرەنگى ئەمىنيەت جۆرە ئاكارىكە كە ئۆہ دەبئ بەرامبەر بە چالاككەيە ئەمىنيەتى و زانىارىيەكانى رىژم و پىش خوەتانى ئىن. ئەم ئاكارە پىك دىت لە دوو بەش:

بەپئى گەلالەيك كەوا داتان رشتوہ بچولئىن. تىبىكۆش بزانن ئايا چالاكانى دەستەگەلى دژبەر تووشى دوولئىن يا نا؟ رەنگە ئەم دوو دلئىيە لە كارتيكەرى ناپەوا بوونى ئەو رىگەگەلى كە دژى بىزوتنەوہ بەكار دەھىرنىت يا لە نەبوونى كارتيكەرى ئەو رىگەگەلەدا دروست بىيئت. بنەماى گەياندنى زانىارى ھەك پئىدواستىيەكى پئويست بزانن. ئەگەر پئويست نىيە چالاكانىك ناوى چالاكانىكى دىكە بزانئ، پئى مەلئىن. ئەگەر بپارە

"بۇ پىشگىرى لە دزەى ھىزە ئەمىنيەكان لە رىزەكانى بىزوتنەوہدا، پئويستە فەرەنگى ئەمىنيەت دامەزراوہى بركى و پەرە پئىدريت. ئەمە لە لايەكەوہ تىچووى چالاككەيەكان بۇ چالاكان كەم دەكاتەوہ و لە لايەكى دىكەشەوہ، روخسارى دزىوى سىستەم و ناكارامەيى دەزگاي سەرکوتكەرى ئاشكرا دەكا"

دەكەنە ئامانج.

سى دروست كردنى كەشوشەوای ترس: رىژمە نادىموكراتىكەكان بەشپوہى بەرفراوان ھەول ئەدەن تا كەشوشەوایەكى ترسىنەر لە چوارەدورويەرى ئەو چالاككەيانەدا دروست بكن كە بوونى ئەوان دەخاتە مەترسىيەوہ. ئەم رىژمانە بە يارمەتى بەرنامەريژى ورد، چالاكانى بىزوتنەوہ سەرکوت دەكەن و بەيارمەتى دەزگا پىوپاگەندەيەكانيان " كەشكى گەمارؤ" دەخولقئىن، لەم كەشوشەوایەدا بىرچىاوازەكان ھەك خائىن و تىرورىست ناودىر دەكرئىن. بۆيە بە لىكدانى كىرەوہى سەرکوتگرانە و پىوپاگەندەى بەرفەرى رىژمى نادىموكراتىك، ھەول دەدرىت تا كەشوشەوایەك بىتە ئاروہ تا ھاوولائىيان لە قەسەكردىن " دژى رىژم" خۇ بپاريزن. لەم حالەتەدا داخوایى بۇ گۆرانكارى، كۆنترۆل دەكرىت و، ژمارەى ئەو كەسانەى دەيانەوئ پەيوەست بىنە بىزوتنەوہ كەم دەبىتەوہ، چوونكو تىچووى بەرنگاروونەوہ زۆر ئەبىت. كىرەوہى ھىزە ئەمىنيەتەكان لە چوارچىوہى

وہ: ھىواى نوئ / بەشى دەھىم

خالى چل و يەك

سەرکوت كردن چۆن بەئەنجام دەگات؟ چالاكى لە دۇخى سەرکوت، مۆرال و پەيوەندىيەكان:

دژر و زوو بىزوتنەوہكەتان ناچار دەبئ بەرامبەر كىرەوہكانى ھىزەكانى دژبەرتان كاردانەوہى ھەبىت. رىگەى بەكارھىنراو لەلایەن ھىزەكانى دژبەر، بەشىكە لە كەرەسەى سەرکوت. گەلالەى سەرەكى ئەم بەشە فىرمان دەكات كە چۆن بتوانىن لە كارىگەرىيەكانى سەرکوت كەم بكەينەوہ. بۇ دەسپىك، سەرکوت و سزا ھەك شتىك لەبەرچاو بگرن كە ئەوانىش ھەك ھەر شتىكى دىكە تىچوو ھەلدەگرن - شتانىكى ھەك خۆراك و جل. چەندە نرځ بەررتىر بئ، ئىمكانى كرپنى كەرەسە كەمتر دەبئ. يەكەم شت كە پئويستە بكەوئتە يەكەمايەتى پىرسىتى بەرنامە كىرەوہيەكان ئەوہ كە دەبىت "فەرەنگى ئەمىنيەت" كە توانايى دزەى دوژمن لە رىخراو و، تىكدانى تۆرى پەيوەندىيەكان نزم دەكاتەوہ، دروست بكرىت.

چەندە بىزوتنەوہ بەھىزرتىر بئ، ھىزى دژبەر ھەست بە لاوازى زۆرتىر دەكات. ھەك پاپەيەك، ھىزى دژبەر تىدەكۆشئ تا رۆحىيە و مەعنەبىياتى چالاكانى بىزوتنەوہ نزم بكتاەوہ و بۇ ئەمەش ھەنگاۋ ھەلدەگرىت تا لە رىژەى داخوایىيەكان بۇ بەدى ھىنانى گۆران و ئالوگۆرى كەم كاتەوہ. ھەرورەھا ھىزى دژبەر ھەول ئەدات تا تىچووى كارتيكەرى ئىدارى لە بىزوتنەوہدا بەرز بكتاەوہ.

دروست كردنى كىشە لە سىستىمى پەيوەندىيەكانى بىزوتنەوہ، يەككە لە رى كارىگەرانە كە تىچوو بەرز دەكاتەوہ. لەتەك بەگرى كردن لە چالاككەيە گشتىيەكانى بىزوتنەوہ، دەزگىركردنى چالاكان و دروست كردنى كەشوشەوای ترس، تىچووى ئاگەكەسى و رىخراوہيى بىزوتنەوہ زۆرتىر دەبىت.

بۆيەش ھىزى دژبەر رىگە دەدات تا بكتاەوہ. ھەرورەھا ھىزى دژبەر ھەول ئەدات تا تىچووى كارتيكەرى ئىدارى لە بىزوتنەوہدا بەرز بكتاەوہ. ھەرورەھا ھىزى دژبەر ھەول ئەدات تا تىچووى كارتيكەرى ئىدارى لە بىزوتنەوہدا بەرز بكتاەوہ.

دروست كردنى كىشە لە سىستىمى پەيوەندىيەكانى بىزوتنەوہ، يەككە لە رى كارىگەرانە كە تىچوو بەرز دەكاتەوہ. لەتەك بەگرى كردن لە چالاككەيە گشتىيەكانى بىزوتنەوہ، دەزگىركردنى چالاكان و دروست كردنى كەشوشەوای ترس، تىچووى ئاگەكەسى و رىخراوہيى بىزوتنەوہ زۆرتىر دەبىت.

بۆيەش ھىزى دژبەر رىگە دەدات تا بكتاەوہ. ھەرورەھا ھىزى دژبەر ھەول ئەدات تا تىچووى كارتيكەرى ئىدارى لە بىزوتنەوہدا بەرز بكتاەوہ. ھەرورەھا ھىزى دژبەر ھەول ئەدات تا تىچووى كارتيكەرى ئىدارى لە بىزوتنەوہدا بەرز بكتاەوہ.

خالى چل و دوو